

Afet ve Acil Durumların Yönetiminde Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Neden Önemli?

Toplumsal cinsiyet perspektifine sahip afet politikaları üretilmesini, kadın hareketinin ve kadınların özne olarak sürecin içinde yer almasını sağlamak amacıyla sivil toplum ve kamu arasında bir iş birliği süreci başlatıldı. Bu kapsamda alanda aktif çalışmalar gerçekleştiren kadınlar, kadın örgütleri ve sivil toplum kuruluşları ile "Afet ve Kadın Çalıştayı"¹ düzenlendi. Kurulan bu ilişki ve iletişim ağının, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında oluşturulacak hak temelli sosyal hizmet uygulamaları ve kentsel hizmetlere aracılık etmesi amaçlanıyor.

İBB Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı

Afete dirençli toplumlar için toplumsal cinsiyete duyarlı afet risk yönetiminin yaygınlaştırılması gerekir. Toplumda mevcut olan sosyal kırılmalıklar bir afet durumunda müdahaleyi daha karmaşık hâle getirip, iyileştirmeyi daha da zorlaştırır. Toplumun bireylere kadın veya erkek olarak yüklediği sosyokültürel roller ve sorumluluklar (toplumsal cinsiyet) bu kırılmalıkları artırmakta, afet risklerini daha da yönetilemez hâle getirmektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri, kaynakların ve fırsatların nasıl dağıtılıp kontrol edildiğini, erişim olanaklarının nasıl belirlendiğini ve kararların kimler tarafından alındığını doğrudan etkiler. Kapasite yetersizliği ise, kırılmalıkları oluşturur. Kırılmalıklar ne kadar çoksa, bir doğal tehlikenin herhangi bir toplulukta afete dönüşme riski de o kadar yüksektir. Bunu aşabilmek için, afet yönetiminde zarar azaltma, hazırlık ve müdahale evrelerinde yapılan planlamaların ve akabinde afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinin toplumsal

cinsiyet bakımından yeniden gözden geçirilmesi, toplumsal cinsiyet duyarlılığının geliştirilmesine yönelik stratejiler planlanması ve bu stratejilerin gerçekleştirilmesi hayati önem arz eder.

Ancak ne yazık ki afet risklerinin azaltılmasında, hazırlık ve müdahalede mevcut yaklaşımlar hâlâ sorunlarla karşı karşıyadır. Bunun en önemli nedeni, afet yönetiminin her aşamasında olduğu gibi, hazırlıkta da halkın katılımının yeteri kadar sağlanamamasıdır. Beraberinde, halkın büyük bir kısmının bu süreçlerde yer alamaması, afete dirençliliğini de azaltır. Dünyada özellikle kadınlar ulusal ve yerel düzeyde yapılan afet yönetimi planları ve organizasyonlarında genellikle yer almamaktadır. Buna karşın, Türkiye'nin de katıldığı Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (2015-2030) kapsamında alınan kararlarda, toplumun zarar görebilirliğinin azaltılması, afet yönetimi süreçlerinin her aşamasında öncelikli de kadınların katılımının artırılması

hedeflenir. Uluslararası kararlarla tüm politika ve uygulamalarda kadının aktif katılımının sağlanması, yerel organizasyonlarda kadın liderliğinin desteklenmesi amaçlanır. Bu yaklaşım, aynı zamanda kadın yoksulluğunun ve kırılmalığının azaltılmasını, yani kadının sosyoekonomik açıdan güçlendirilmesini de sağlamaktadır. Bu bağlamda, zarar azaltma, hazırlık, müdahale, iyileştirme ve yeniden yapılandırma/planlama çalışmalarının toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde düzenlenmesi oldukça önemlidir.

Özetle, halkın katılımı afet yönetiminin başarısını etkiler. Bu başarı özellikle, risk azaltma planlama ve programlarının toplumun tüm kesimleri tarafından sahiplenilmesi ile sağlanabilir. Bu bağlamda, sorunun üstesinden gelebilecek yaklaşım, katılımcı, toplumsal cinsiyete duyarlı kapasitelere odaklanan bir afet risk yönetimi şeklinde olmalıdır. Saha çalışmaları ise, kadınların kapasitelerini değerlendiren,

Fotoğraflar İstanbul Planlama Ajansı arşivi

daha proaktif, katılımcı bir afet risk yönetiminin başarılı olacağını göstermektedir. Bu anlayışın, tüm sektörlerde ve süreçlere ana akımlaştırılmasının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması duyarlı bir strateji olacaktır.

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depremlerin ardından toplumsal cinsiyeti gözetilen afet yönetim politikalarının önemi gözler önüne serilmiştir. Bu ihtiyaca bir karşılık olarak, toplumsal cinsiyete duyarlı afet farkındalığını arttırmak, toplumsal cinsiyet duyarlılığının geliştirilmesine yönelik stratejiler planlamak, yerelde farklı kentsel aktörler arasında oluşturulacak iş birliği ve koordinasyonun ilk adımlarını atmak ve katılımcı süreçler çerçevesinde sürdürülebilir afet yönetim politikalarının kadın katılımını arttırarak gelişmesine destek sunmak önemli hâle gelmiştir. Bu bağlamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Planlama Ajansı ve Deprem Bilim Üst Kurulu tarafından oluşturulacak

İstanbul'un bütüncül deprem stratejisine, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin dâhil edilmesi amaçlanarak toplumsal cinsiyet perspektifine sahip afet politikaları üretilmesini, kadın hareketinin ve kadınların özne olarak sürecin içinde yer almasını sağlamak amacıyla sivil toplum ve kamu iş birliği sürecinin bir adımı olarak Afet ve Kadın Çalıştayı düzenlenmiştir. Kurulan bu ilişki ve iletişim ağının, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında oluşturulacak hak temelli sosyal hizmet uygulamaları ve kentsel hizmetlere aracılık etmesi amaçlanmıştır.

Uzmanlık alanları, paydaşların sahadaki tecrübelerinden edindikleri deneyimler ve önceliklendirilmesi gereken konular göz önüne alınarak 5 tema belirlenmiştir: Afet Sonrası Sosyal Planlama ve Sosyoekonomik Destekler, Afete Kadın Sağlığı, Afet ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele ve Afet Öncesi Planlama ve Örgütlenme.

26-27 Ağustos 2023 tarihinde gerçekleştirilmiş olan Afet ve Kadın Çalıştayı'nın en önemli özelliklerinden biri, kadınların sadece katılımcı olarak değil, aynı zamanda çalıştay temalarından moderatörlüğe, paydaş listelerinin oluşturulmasından sekreteryaya kalemelerine kadar tüm süreçlerde aktif katılımında bulunarak örgütlenmeleridir.

Notlar

- 1 Üç ay süren çalıştay hazırlığı kapsamında Eşik Platformu, Toplumsal Eşitlik Derneği, Yoğurtçu Parkı Kadın Forumu, Açık Korona Mekânları, Afet için Feminist Dayanışma, Cisu Platformu, İstanbul Tabip Odası, Kadın Savunma Ağı, Mor Dayanışma, Mor Çatı Vakfı, Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Feminist Afet Politikaları ve Ekolojik Mücadele (FAPEM), Politeknik Mühendis Mimar Şehir Plancıları Dayanışma Derneği, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Tap Vakfı, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, KEDV, Küresel Eşitlik ve Kapsayıcılık Ağı, TARDE, Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, Toplumcu Mühendisler ve Mimarlar Meclisi, Universitas Sosyal Araştırmalar Merkezi, Maltepe Kadınlar, Feminist Boğaziçi, İstanbul Kent Konseyi ve akademiden kadınlara katılımıyla 16 toplantı gerçekleştirilmiştir.

Afet Sonrası Sosyal Planlama ve Sosyoekonomik Destekler

Günümüz afet yönetimi anlayışı temelde afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında bir dizi faaliyeti içeren bir döngü şeklinde ele alınıyor. Afete neden olan olay meydana geldikten sonra sırasıyla müdahale, iyileştirme, risk azaltma ve hazırlık aşamaları, birbirinden keskin bir şekilde ayrılmaksızın iç içe işleyen bu döngüyü tamamlıyor. Bütünleşik afet yönetimi olarak adlandırılan bu yönetim modeli, afet meydana gelirse bununla baş edebilen ve olası tehlikelerden hareketle afet öncesinde önlemini alarak dayanıklılığını kaybetmeyen bir toplum yapısı oluşturmayı amaçlıyor.

Ancak, toplumsal cinsiyete duyarlı oluşturulmayan sosyal ve ekonomik destek programları, kadınlar ve kız çocukları için ötekileştirici ve mağdur edici bir hâl alırken, kadınları homojen bir grup olarak kabul eden kentsel hizmetler özgün ihtiyaçları karşılamakta da yetersiz kalıyor. Bunun önüne geçebilmek için, Afet ve Kadın Çalıştayı'nda şu öneriler sunulmuştur:

- Kadınların özellikle ekonomik anlamda güçlendirilmesi ve kırılganlıklarının azaltılması sağlanmalıdır.
- Planlamada yalnız yaşayan kadınlardan farklı aile tiplerine kadar birbirinden değişik tipolojiler ele alınmalıdır.
- Dağıtım süreçleri kapsayıcı ve erişilebilir bir şekilde planlanmalıdır.
- İBB Kadın Hizmet Merkezleri, kadınların mahalle dayanışması için buluşabileceği sosyal programlarla donatılmalı, kadınlar afet ve toplumsal cinsiyet meselelerinde gönüllü çalışmalara katkı sunabilecek şekilde merkezlere çağrılmalıdır.

Afet Sonrası Mekânsal Planlama

Deprem sonrası yapılacak planlama çalışmalarının anlık ihtiyaçlara göre değil, bütüncül bakışla ve ekosistem dikkate alınarak yapılması oldukça elzem. Yıkım yaşamış herhangi bir coğrafya için hem bölge insanının hem de doğanın haklarına aykırı kararlar, hiç şüphesiz ki tarihsel ve kültürel bağlamından kopuk yeni yerleşim alanlarının oluşmasına ve geri dönüşü mümkün olmayacak yeni sosyal sorunlara neden olacaktır. Bu kapsamda, Afet ve Kadın Çalıştayı'nda şu öneriler sunulmuştur:

- Geçici barınma alanlarının eşitlikçi bir anlayışla kurulmasına hazırlık için, kadın merkezlerinin mahalle bazlı ya da ilçelerde en azından kolay ulaşılabilir yerlilikte ve depreme dayanıklı olacak şekilde kurulması sağlanmalıdır.
- Kadın merkezlerinde deprem ve afet bilincine yönelik, toplumsal cinsiyete yönelik, arama-kurtarma faaliyetlerinde donanımlı hâle gelmesini sağlayacak eğitimler verilmelidir.
- Afetin akut döneminde ihtiyaç duyulacak arama kurtarma araç gereçleri ile kadınların ihtiyaç duyacağı hijyen kitleri depolanmalıdır.
- Bölmelendirilmiş konut birimlerinin şimdiden tasarlanması ve prototip üretimlerinin yapılması, iklim koşullarına uygun ve ekolojik olması, uygun alanlarda depolanması gerçekleştirilmelidir.
- Geçici barınma alanları ile ilgili bu bilgilerin, olası İstanbul/Marmara depreminde etkilenecek olan Marmara bölgesi dışında planlanması ve bu planlamanın olası bir afet döneminde yardım ve destek hizmetleri için Marmara bölgesine gelecek yerel yönetimlere iletilmesi sağlanmalıdır.

Afette Kadın Sağlığı

Afet ve kriz durumları, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve sahip olunan sosyal statüler nedeniyle, özellikle kadınlarda ağır ve çoklu travmalara yol açmakta. Bu durumda kadınlar kendi ihtiyaçlarını ve travmalarına bağlı deneyimleri arka plana atıp genellikle bakım verme gibi aile ve toplum içinde ona dayatılan rolleri sürdürmeye devam edebilmekte ve kendilerinden bir nevi vazgeçmektedir.

Ayrıca, yaşanan büyük afetler tüm kadınlar ve kız çocukları üzerinde orantısız etkilere neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyete ve yaşa duyarlı bakış açıları ilgili mekanizmalara, politikalara ve programlamaya sistematik olarak entegre edilmediğinde, kadınlar ve kız çocukları beraberinde ikincil mağduriyetler yaşamakta.

Ek olarak, cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin sorunlar yaşayan ve tıbbi ihtiyaçları afet durumlarında ihmal edilen kadınlar, tam da bu kriz durumlarında bütüncül bir biyopsikososyal destek sistemine ihtiyaç duymaktadır. Tüm kadın ve kız çocukları için menstrüel sağlık ve hijyen yönetimi de dahil su, sanitasyon ve hijyen erişimini sağlamak için programlar oluşturmak, temel bir hak olarak sağlık hizmetlerini kadınlar için erişilebilir kılmak, bu noktada büyük önem arz etmekte. Bu kapsamda, Afet ve Kadın Çalıştayı'nda şu öneriler sunulmuştur:

- Afet bölgesinde yaşayan sağlık personeli afetten etkilendiği ve bir kısmı göç ettiği için personel açığı olacağı öngörülmelidir. İstanbul'a başka illerden yönlendirilecek deneyimli sağlık personellerinin ise sahada olması şimdiden organize edilmelidir.
- Deprem bölgesinde görev alabilecek gönüllü ekipler psikolojik ilkyardım, malzeme dağıtımı gibi ihtiyaç duyacakları tüm bilgileri içerecek şekilde eğitilmelidir. Belediyeler bu konuda STK'larla iş birliği içinde aktif rol almalıdır.
- Deprem öncesi dönemde deprem farkındalığı için okullarda ve diğer eğitim sahalarında gençlere ve yetişkinlere ilk yardım, arama kurtarma, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında atölyeler çok dilli biçimde yapılmalıdır.
- Çadır alanlarında cinsel sağlık ve üreme sağlığı, aile planlaması merkezleri olmalı. Ebe-hemşireler ve kadın çalışanlar olmalı; gerekli durumlarda kadın hastalıkları ve doğum uzmanı ile iletişim sağlanmalıdır. Bu alanlarda kondom, rahim içi araç, doğum kontrol hapı, aylık ve 3 aylık iğneler, ertesi günü hapı, Hepatit B aşısı, tetanoz aşısı, smear, hpv kiti, jinekolojik muayene için masa vb. için materyaller bulunmalı.
- Afet sırasında çok sayıda uzuv kaybı yaşanmakta ve hızla yapay uzuv üretimi gerekmektedir. Her yapay uzuv kişiye özel tasarlanması gerektiği için bu iş için çok sayıda gönüllü tasarımcıya ihtiyaç olacaktır. Şimdiden bu konuda deneyimli STK ve tasarımcılarla iletişim kurulmalı ve uzuv kayıplarına yönelik protezleri tasarlayacak gönüllü ekipler oluşturulup hazır edilmelidir. Bunların üretimi ve bölgeye ulaştırılması da ayrıca planlanmalıdır.

Afet ve Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele

Afet durumlarında ve sonrasında yaşanan süreçteki her türlü zorluktan diğer tüm insani yardım krizlerinde olduğu gibi en çok kadınlar, çocuklar ve özellikle ihtiyacı bulunan, ayrımcılık yaşayan gruplar etkilenmekte. Bunun altında yatan sebeplerden bazıları ise; toplumsal cinsiyet rolleri, sınırlı hareketlilik, kaynak eksikliği ve kaynaklara erişim zorluğu, çocuk, yaşlı ve hastalar için artan bakım sorumluluğu, artan şiddet riski, ayrımcılık gibi bir dizi sosyal ve ekonomik risktir.

Bütün bunlara ek olarak, erkeklerin şiddeti deprem sonrasında da sürmekte ve şiddete maruz kalan kadın ve çocuklar gerekli hizmetlere öncekinden daha da acil bir şekilde ulaşmaya ihtiyaç duymakta. Şiddetle mücadelenin ertelenemeyecek oluşu ve acil sunulması gereken hizmetleri gerektirdiği bilinciyle hareket etmek önemlidir. Bu doğrultuda, Çalıştay oturumunda şu öneriler sunulmuştur:

- Tüm planlama aşamasında ve strateji oluşturmada toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde veri toplama, kayıt alma ve aksiyonlar olmalıdır. Kadına yönelik şiddete (KYŞ) ilişkin plan ve stratejiler de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Afetin yarattığı diğer aciliyetler (barınma, gıda, gibi) arasında KYŞ'nin geri plana atılmaması için İBB koordinasyonu ve ilgili kamu kuruluşları altında alt komisyonlar ve çalışma ekipleri kurulmalı, bu çalışma ekiplerinin kimlerden oluşacağı yedekleriyle birlikte belirlenmelidir. Meslek elemanlarının süpervizyon, rotasyon ve psikososyal desteklerle çalışması sağlanmalıdır. Birbirinden farklı kırılma grupları (yaşlı kadınlar, engelli kadınlar vb.) için hizmetlerin erişilebilir olması sağlanmalıdır.
- KYŞ sebebiyle kadınların hâlihazırda kullandığı mekanizmalar (şiddet hattı, ŞÖNİM, sığınak, KDM gibi) afet nedeniyle ortadan kalkabilir. Bu nedenle, afetlerden sonra aktive etmek üzere afet ve kriz dönemleri için özel KYŞ hattı kurulmalıdır. Bu hat ulusal olabileceği gibi İBB tarafından da açılabilir. Afet anında ulaşılamaması, iletişimde kesinti olması durumunda bu hizmetin nasıl verileceğine dair bir teknik çalışma yapılmalıdır, internet ağı olmadan ve kontörsüz ulaşılabilirliği sağlanmalıdır.
- Hâlihazırda işleyen sığınak, kadın danışma merkezleri, İSADEM, İSMEK gibi merkez ve kurumların olası bir afette hasar almasına karşın alternatif alanların şimdiden planlanması gereklidir. Bu planlamada gizlilik, güvenlik, kadınların ulaşımı göz önünde bulundurulmalıdır.
- İBB'nin girişimiyle herhangi bir afet anında kadına yönelik şiddetle mücadele mekanizmalarının içinde işlevlenecek tüm binaların (ŞÖNİM'ler, sığınaklar, kadın örgütlerinin binaları, İBB Kadın ve İSADEM'ler gibi yapılar, ilçe belediyelerinin kadın danışma/dayanışma birimleri vb.) deprem güvenlik kontrollerinin yapılması, sorun olan binaların tahliyesi ve deprem güvenli alanlarda yeniden işlevlendirilmesine yönelik bir planlama yapılması gereklidir.
- Birçok kadın çocukların bakımını sürmesi için şiddete maruz bırakıldığı evi terk edemeyebilmektedir. Bu bağlamda afet sonrasında çocukların bakımını kolaylaştırmak için sosyal yardımlar, kreşler, bakım merkezleri kurulmalıdır.
- Şiddeti önleme mekanizmalarını güçlendirmek bakımından sosyoekonomik destek planlamasında kadınlara öncelik verilmelidir; yalnız yaşayan kadınlar, boşanma sürecinde olan kadınlar, şiddet geçmişi olan kadınlar, üniversiteli genç kadınların özgün koşulları dikkate alınmalıdır.
- Mahalle afet örgütlenmelerinde kadın katılımını özel olarak teşvik etmek ve kadınlar arası bir afet örgütlenmesi oluşturmak ve bu sürecin içinde toplumsal cinsiyet eşitliği normları ile hareket etmek önemlidir; bunlar kadınları güçlendirecektir. Bu tür bir örgütlenme ağı aynı zamanda yerelerde şiddetle mücadele için bir kadın örgütlenmesi ve dayanışma ağı olarak da tasarlanmalıdır.

Afet Öncesi Planlama ve Örgütlenme

Bir şehrin afetlere dirençli olması, o şehirdeki toplulukların bir krize veya doğal ya da insan kaynaklı afetlere karşı direnme, uyum sağlama ve kolaylıkla hareket edebilme yetenekleri ile doğrudan ilgilidir. Bu dirençlilik, yalnızca doğru şehir planlama ve altyapının yanı sıra, genel olarak sürdürülebilir kentsel planlama ve toplumun ortak çabaları konusunda gerekli sorumlulukları üstlenmiş bir yerel yönetimin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır.

- Kadınlara depreme ilişkin eğitimler verilmelidir.
- Her mahalleye depremde kullanılacak birkaç adet konteyner, içinde gerekli olabilecek dayanıklı malzemelerle birlikte kurulmalıdır.
- Mahalle afet kadın komiteleri oluşturulmalı ve oluşturulacak bu model STK ve kamu iş birliği ile tüm ilçelerde yaygınlaştırılmalı.
- Mahalle envanter çalışması yapılmalı ve bu bilgiler muhtarlar aracılığıyla sağlanmalıdır.
- Deprem sonrası oluşacak temel ihtiyaçlara erişim, hayatın ulaşım nedeniyle bir anda durması, yardımların gelememesi gibi sorunlara yönelik en aktif ve hızlıca açılacak yolların haritalandırılması sağlanarak desteğe gelme ihtimali olabilecek belediyelerle paylaşılmalıdır.

Sonuç Olarak

Gerek çalıştay gerekse forum çıktıları raporlaştırılarak yaygınlaştırılacak ve politika yapıcılar için bir rehber niteliği taşıyacaktır.